

hadis rivayeti halinden ziyade sened ve metin açısından hadisin müzakere edildiği sırada işitilen hadisleri gösteren lafızlardan olduğu görülmektedir. Ayrıca Hammâd b. Zeyd ile Basralılar'ın bu sîgayı merfû hadisleri rivayette kullandıkları da kaydedilmekte, buna göre kâle, hadisin alındığı metodu değil kaynağının Hz. Peygamber olduğunu ortaya koymaktadır.

Buhârî'nin bu lafza hangi amaçla yer verdiğine dair farklı görüşler ileri sürülmüş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Hamdân el-Hîrî, Buhârî'nin "kâle li fülân" tabirini arz ve münâvele için, Ebû Abdullah İbn Mende ise icâzet yoluyla aldığı hadisler için kullandığını söylemişlerdir. Ancak İbn Hacer el-Askalânî, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Şâhîh*'inde "kâle li" lafzıyla yaptığı rivayetleri başka eserlerinde "haddesenâ" sîgasıyla rivayet ettiğini tesbit ederek bu görüşlerin yanlışlığını ortaya koymuş, Buhârî'nin kullandığı "kâle" ile "kâle li" tabirleri arasında fark bulunduğuna dikkat çekip ikincisinin semâa delâletinin açık olduğunu belirtmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 128, 161, 169; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1405/1985, s. 326, 327, 367, 401, 458; İbn Abdülber, *Câmi'u beyânî'l-İlm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye), II, 178-179; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-İhâdîs*, s. 70, 136; İbn Receb, *Şerhu İleli't-Tirmizî* (nşr. Nureddin İtr), [baskı yeri yok] 1398/1978 (Dârü'l-mellâh), I, 255, 376; İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, Beyrut 1410/1989, I, 207; a.mlf., *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Şalâh* (nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyri), Riyad 1988, II, 601; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Medine 1392/1972, II, 11; *Tecrid Tercesmesi*, I, 404; Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 97-98; Ahmet Yücel, *Hadis İstihlâhlarının Doğuşu ve Gelişimi (Hicri İlk Üç Asır)*, İstanbul 1996, s. 89-92.

AHMET YÜCEL

KALE MESCİDİ

Erzurum İçkale'de
Saltuklular devrinde inşa edilen
mescid.

Saltuklu Emîri Ebü'l-Muzaffer dönemine (1189-1197) ait olduğu kabul edilen mescid, İçkale'nin güney duvarında yarım silindirik bir burca bitişik olarak inşa edilmiştir. 14,70 x 10,60 m. ölçüsünde dikine yerleştirilmiş dikdörtgen plana sahip olup kalenin burcu mihrap nişi olarak düzenlenmiştir. Kesmetaş malzemenin kullanıldığı yapının kuzey cephesi ekseninde bir kapı ile iki yanında birer penceresi vardır. Duvar yüzeyinden içe çekilen kapının iki yanı sütunçelerle yumuşatılmıştır. Sivri kemerli alınlık altında dikdörtgen açıklıklı kapı basit bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır; üzerinde yine dikdörtgen açıklıklı küçük bir pencere mevcuttur. Kapının iki yanında yer alan pencerelerde kapıdaki düzenlemeye benzer detaylar görülmektedir. Yapının doğu cephesinde üst sırada iki, batı cephesinde alt sırada bir, üst sırada iki olmak üzere toplam üç dikdörtgen açıklıklı pencere vardır. Son cemaat yeri bulunmamaktadır.

İçte "L" şeklinde iki kalın pâyeye enine iki bölüme ayrılmış olan mekân mihrap önünde kubbeli, giriş önünde ise çapraz tonozludur. Bölümlerin yanları sivri kemerli tonozlarla örtülmüştür. Sağdaki pâyeye üzerinde basit mukarnaslı bir mihrâbiye vardır. Sivri kemerler üzerinde pandantiflerle geçişi sağlanan kubbenin eteği iki kademeli olarak dolgalanma, mukarnaslı, konsollu olarak dolgalanma bu kademelemenin birincisinde dört adet küçük pencere bulunmaktadır.

Mihrap önü kubbesi dıştan silindirik gövdeli ve konik külâhlı olarak düzenlen-

miştir. Silindirik gövde iri silmelerle sivri kemerli on altı bölüme ayrılmış olup bunların dördü istiridyeye kavsaralı nişle süslenmiş, diğerleri sade bırakılmıştır. Konik külâhın üzeri silmelerle iki sıra kemerli olarak süslenmiştir. Geniş bir dikdörtgen çerçeve ile sınırlandırılan mihrabin altıgenlerden oluşan bir zencerek bordürle de süslendiği görülmektedir. Geniş ve büyük bir sivri kemer içine alınmış olan ve asıl mihrap nişini oluşturan burcun içi sonradan doldurulmuş ve buraya basit mukarnaslı kavsaralı yeni bir niş yerleştirilmiştir. Bu nişin üzerine ve yanına başka bir yerden getirildiği anlaşıl原因 Arapça nesih hatlı bir kitâbeye ait parçalar yerleştirilmiştir. Asıl mihrap nişinin iki yanında tezyinî kemerlerle çevrelenmiş birer kare niş mevcuttur.

İçkale'nin güneybatı köşesinde kesmetaş kaide üzerinde tuğladan silindirik gövdeli bir minare yer almaktadır. "Tepsi minare" adıyla da tanınan bu minare muhtemelen gözetleme kulesi olarak da kullanılmıştır. Kapısı tuğla ile süslenmiş olan minarenin gövdesinde Saltuklu Emîri Ebü'l-Muzaffer'in adının geçtiği küffî hatlı bir kitâbe kuşağı vardır. Gövdenin üstünde tuğlaların değişik istifleriyle oluşan baklavalı bir düzenleme görülmektedir. XIX. yüzyılda saat kulesi olarak kullanılan minarenin üzerinde bu dönemde yapılmış barok galerili bir bölüm bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum: Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul 1936, s. 93-98; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul 1960, s. 219-221; Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi: Başlangıcı ve Gelişmesi*, Ankara 1991, s. 20-21; Ali Boran, *Anadolu'da İç Kale Cami ve Mescitleri* (doktora tezi, 1997), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19-24; Rüşhan Arık, "Erzurum'da İki Cami", *VD*, VIII (1969), s. 149-152.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

KALEM (القلم)

Ulûhiyyet âleminde
bütün nesne ve olayların
kaydedilmesini sağlayan araç.

Sözlükte "kısaltmak, kesmek, yontmak" anlamına gelen *kalm* kökünden türemiş bir isim olup "yontularak bir miktar kesilmek suretiyle yazı yazmaya elverişli hale getirilen araç" demektir. Dinî bir terim olarak "kâinatın başlangıcından kıyame- te kadar meydana gelecek bütün nesne

Kale
Mescidi -
Erzurum